

świata, wskazując, które z nich udostępniają swoje teksty w modelu OA¹⁷.

Serwisy dotyczące polityki wydawniczej czasopism są także dobrym źródłem wyszukiwania materiałów OA: obok informacji o otwartości czasopisma podają także adresy stron internetowych i punkty dostępu do poszczególnych tytułów.

Równie istotnym miejscem poszukiwania konkretnych treści w wolnym dostępie są witryny internetowe wydawców czasopism OA. Coraz liczniejsza grupa wydawców za swoją misję uznaje bezpłatne, wolne udostępnianie wyników badań naukowych w Internecie. Do najważniejszych należą: Public Library of Science (PLOS)¹⁸, BioMed Central¹⁹, Hindawi²⁰. Wydawcy ci stale rozwijają zbiór czasopism naukowych i innej literatury naukowej i udostępniają na wolnych licencjach.

Wyszukiwarki OA

Lawinowo wzrastająca liczba repozytoriów i ich zasobów oraz ciągle powstające otwarte czasopisma wygenerowały potrzebę powstania multiwyszukiwarek przeszukujących jednocześnie wszystkie źródła zasobów OA. Stworzono więc narzędzia eksplorujące Internet w poszukiwaniu zasobów stosujących protokół OAI-PMH. Protokół ten został

opracowany przez międzynarodową społeczność Open Archive Initiative i pozwala eksportować i importować dane dokumentów OA. Przy jego wykorzystaniu działają m.in. wyszukiwarki OAster²¹ i Open AIRE²². Przeszukują one różnorodne otwarte zasoby z kolekcji umieszczonych w otwartych archiwach i czasopismach, pozwalając na znacznie szybsze, kompleksowe dotarcie do potrzebnych treści.

ZAKOŃCZENIE

Zasoby publikowane w otwartym modelu są dziś znaczącym źródłem informacji naukowej ze wszystkich dziedzin nauki. Ich dalsze budowanie jest jednym z najważniejszych zadań współczesnego społeczeństwa. Możliwość korzystania z elektronicznych, otwartych, dostępnych dla każdego za darmo i w każdej chwili zasobów wysokiej jakości jest wielkim osiągnięciem ruchu Open Access. Warto wspierać wszystkie działania i inicjatywy zmierzające do upowszechniania nauki, a także kultury i edukacji oraz zapobiegające cyfrowemu wykluczeniu.

Artykuł powstał w ramach projektu: „Otwieramy naukę - udział Polski w międzynarodowych obchodach Open Access Week - zadanie finansowane w ramach umowy 868/P-DUN/2018 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

17 EZB Elektronische Zeitschriftenbibliothek, <http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/index.phtml?bibid=AAAAA&colors=7&lang=de> [10.09.2018].

18 Public Library of Science, <https://www.plos.org/> [10.09.2018].

19 BioMed Central, <https://www.biomedcentral.com/> [10.09.2018].

20 Hindawi, <https://www.hindawi.com/> [10.09.2018].

21 OAster, <http://www.oclc.org/en/oaister.html> [9.09.2018].

22 Open Aire, <https://www.openaire.eu/> [9.09.2018].

WOLNE LICENCJE W OTWARTEJ NAUCE - LICENCJE CREATIVE COMMONS W KOMUNIKACJI NAUKOWEJ

— Ewa Adaszyńska

Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego

Wolny dostęp do wiedzy oznacza powszechny, bezpłatny, wolny dostęp do publikacji elektronicznych o treści naukowej i edukacyjnej: czasopism, prac dyplomowych, materiałów konferencyjnych, raportów i wyników badań oraz publikacji naukowych, których podstawą prawną są otwarte, wolne licencje posiadaczy praw autorskich lub przejście utworu do domeny publicznej. Dzięki wykorzystaniu otwartych licencji twórca może szczegółowo określić formy wykorzystania publikacji¹. Otwarty dostęp nie

jest równoznaczny z domeną publiczną², gdyż twórcy publikacji nie zrzekają się swoich praw autorskich, mogą natomiast określać zasady udostępniania swoich prac.

Idea otwartego dostępu zbudowana jest na przekonaniu, że wiedza jest dobrem publicznym, dlatego też może

1 Zob. L. Derfert-Wolf, *Nowy model komunikacji naukowej*, „Forum Akademickie” 2010, nr 5, dostęp: http://forumakad.pl/archiwum/2010/05/62_nowy_model_komunikacji_naukowej.html

2 Domena publiczna to część wspólnego kulturowego i intelektualnego dziedzictwa ludzkości, zasób dóbr niematerialnych, który nie podlega ochronie autorskoprawnej - idee, zasady, dokumenty, materiały urzędowe oraz dzieła, które nie mają charakteru twórczego, a także utwory do których wygasły prawa autorskie. Dzieła znajdujące się w domenie publicznej nie podlegają ograniczeniom i mogą być wykorzystywane do celów komercyjnych i niekomercyjnych - zob. *Przewodnik po otwartej nauce*, autorzy: J. Hofmokr, A. Tarkowski, B. Bednarek-Michalska, K. Siewicz, J. Szprot, Warszawa 2009, s. 77, dostęp: https://repin.pjwstk.edu.pl/files/Przewodnik_po_otwartej_nauce.pdf

być swobodnie wykorzystywana i dostosowywana do potrzeb odbiorców, ulepszana i rozpowszechniana poprzez wykorzystanie wariantów licencji Creative Commons - CC³.

Creative Commons (CC) to międzynarodowy projekt oferujący darmowe rozwiązania prawne - modele licencji i inne narzędzia do zarządzania prawami autorskimi przez twórców. Wspiera dzielenie się twórczością oraz propaguje współpracę i innowacje poprzez otwarte rozwiązania prawne. Oferuje gotowe wzory umów licencyjnych stosowanych w nauce, edukacji i kulturze. CC powstała w 2001 roku jako organizacja pozarządowa w Stanach Zjednoczonych⁴. Jej oddziały funkcjonują obecnie w ponad 80 państwach na całym świecie. **Oddział Polski** działa od 2005 roku, partnerem instytucjonalnym jest Centrum Cyfrowe Projekt: Polska⁵.

Podstawowym narzędziem Creative Commons są licencje prawne Creative Commons, które oferują różnorodny zestaw warunków licencyjnych - swobód i ograniczeń. Umożliwiają one swobodne dzielenie się twórczością w sieci zgodnie z prawem autorskim. Autor ma możliwość łatwego udostępniania i rozpowszechniania prac oraz określenia, na co pozwala odbiorcy. Dla użytkownika to drogowskaz, co z danym dziełem może zrobić. Licencje CC są nieodpłatne i niewyłączne, obowiązują każdego, kto z nich korzysta, bez ograniczeń czasowych i terytorialnych. Wszystkie licencje CC mają cechy wspólne (m.in. poszanowanie praw autorskich osobistych) oraz dodatkowe warunki wybrane przez licencjodawcę (twórcę lub posiadacza praw autorskich). Twórca zawsze zachowuje prawa autorskie, a jednocześnie umożliwia innym kopiowanie, rozpowszechnianie czy wykorzystanie swojego dzieła w celach niekomercyjnych lub komercyjnych, zezwala też lub nie na tworzenie utworów zależnych⁶.

Licencje CC nie naruszają wolności, które prawo autorskie przyznaje wszystkim użytkownikom w ramach dozwolonego użytku i prawa cytatu. Pozwalają one na jednoznaczne określenie dodatkowych uprawnień użytkowników, którzy muszą dochować warunków licencji, ponieważ w przypadku ich naruszenia wygasną one automatycznie. Konieczne jest więc poprawne informowanie o autorze i jego prawach - (licencji, na jakiej dostępna jest treść utworu), pozostałe warunki wynikają z wyboru licencjodawcy⁷.

Licencje CC tworzone są na podstawie czterech warunków⁸:

Uznanie autorstwa (attribution) BY - atrybut ten nakazuje, aby licencjobiorca przekazywał wraz z rozpowszechnianym utworem informacje o autorstwie, źródle oraz o samej licencji.

Użycie niekomercyjne (non-commercial) NC - atrybut ten zawęża uprawnienia licencjobiorcy do korzystania z utworu i opracowań wyłącznie w celach niekomercyjnych.

Na tych samych warunkach (share-alike) SA - atrybut ten oznacza rozpowszechnianie utworów tylko na tej samej licencji, co dzieło oryginalne.

Bez utworów zależnych (non-derivatives) ND - atrybut ten zakazuje tworzenia utworów zależnych.

Jest sześć rodzajów licencji CC, które są kombinacjami czterech wymienionych warunków. Ich połączenie daje licencję określającą zasady korzystania z utworu⁹:

Uznanie autorstwa (skrót BY - ang. attribution). Ten rodzaj licencji oznacza, że wolno kopiować, zmieniać, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne, a także publikować na dowolnej licencji, pod warunkiem przywołania nazwiska autora pierwowzoru oraz podania źródła.

Uznanie autorstwa - użycie niekomercyjne (NC - ang. non-commercial). Ten rodzaj licencji oznacza, że wolno kopiować, zmieniać, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz inne utwory opracowane na jego podstawie, a także publikować na dowolnej licencji, pod warunkiem przywołania nazwiska autora pierwowzoru oraz podania źródła, nie można też czerpać z tego tytułu korzyści finansowych.

Uznanie autorstwa - na tych samych warunkach (SA - ang. share-alike). Ten rodzaj licencji oznacza, że wolno kopiować, zmieniać, rozprowadzać, przedstawiać oraz wykonywać utwory zależne jedynie na licencji identycznej jak ta, na jakiej udostępniono utwór oryginalny.

Autor opracowania takiego utworu nie może bowiem zakazać innym korzystania ze swobód, których on sam jest beneficjentem.

3 Zob. Koalicja Otwartej Edukacji, dostęp: <http://koed.org.pl/o-koalicji/>

4 Zob. Strona Creative Commons, dostęp: <https://creativecommons.org/about/downloads/>

5 Tamże; Centrum Cyfrowe, dostęp: <https://centrumcyfrowe.pl/Przewodnik-po-otwartosci-dla-organizacji-pozarządowych>, oprac. J. Hofmokl, K. Sawko, K. Śliwowski, K. Rybicka, Ł. Jachowicz, A. Tarkowski, Warszawa 2013, s. 32-33, dostęp: <http://www.ngoteka.pl/bitstream/handle/item/125/Otwartosc%20w%20Organizacjach%20Pozarządowych.pdf?sequence=1>

6 Zob. *Przewodnik po otwartości dla organizacji pozarządowych*, op. cit., s. 31-32.

7 Tamże s. 34; *Wolne licencje w nauce: instrukcja*, oprac. zbiorowe przygotowane w ramach booksprintu Biblioteki Otwartej Nauki 14/06/2013, s. 23-24, dostęp: <http://centrumcyfrowe.pl/projekty/biblioteka-otwartej-nauki/wolne-licencje-w-nauce-instrukcja/>

8 *Wolne licencje w nauce*, op. cit., s. 24; *Przewodnik po otwartości*, op. cit., s. 33.

9 Zob. Strona Creative Commons Polska - Poznaj licencje: <http://creativecommons.pl/poznaj-licencje-creative-commons/>; *Wolne licencje w nauce*, op. cit., s. 24-27; *Przewodnik po otwartości*, op. cit. s. 34.

Licencje Creative Commons działają w myśl zasady „Pewne prawa zastrzeżone” zamiast ”Wszystkie prawa zastrzeżone”. CC oferują różnorodny zestaw warunków licencyjnych – swobód i ograniczeń w ramach obowiązującego prawa. Dzięki temu autor może samodzielnie określić zasady, na których chce dzielić się swoją twórczością z innymi, a użytkownicy zyskują więcej praw do korzystania z jego utworów. Działamy nie dla zysku, wszystkie oferowane przez nas licencje i narzędzia są dostępne za darmo.

BY	kopiować	zmieniać i remiksować	rozpowszechniać	przedstawiać i wykonywać	musisz tylko oznaczyć autora oryginału
Ten utwór możesz za darmo:					

Uznanie autorstwa 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa. Jest to licencja gwarantująca najszersze swobody licencjobiorcy. <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>

BY-SA	kopiować	zmieniać i remiksować	rozpowszechniać	przedstawiać i wykonywać	ale musisz udostępnić go na tej samej licencji	i musisz oznaczyć autora oryginału
Ten utwór możesz za darmo:						

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja. Jest to licencja używana przez Wikipedię i jej siostrzane projekty. <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/>

BY-NC	kopiować	zmieniać i remiksować	rozpowszechniać	przedstawiać i wykonywać	ale nie możesz na nim zarabiać	i musisz oznaczyć autora oryginału
Ten utwór możesz za darmo:						

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, remiksowanie, rozprowadzanie, przedstawienie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych. Warunek ten nie obejmuje jednak utworów zależnych (mogą zostać objęte inną licencją). <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/pl/>

BY-ND	kopiować	rozpowszechniać	przedstawiać i wykonywać	musisz zostawić go w oryginalnej postaci	i musisz oznaczyć autora oryginału
Ten utwór możesz za darmo:					

Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 3.0 Polska – Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych). <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/3.0/pl/>

BY-NC-SA	kopiować	zmieniać i remiksować	rozpowszechniać	przedstawiać i wykonywać	nie możesz na nim zarabiać	musisz udostępnić go na tej samej licencji i musisz oznaczyć autora oryginału
Ten utwór możesz za darmo:						

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Na tych samych warunkach 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz tak długo jak utwory zależne będą również obejmowane tą samą licencją. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/pl/>

BY-NC-ND	kopiować	rozpowszechniać	przedstawiać i wykonywać	musisz zostawić go w oryginalnej postaci	nie możesz na nim zarabiać	i musisz oznaczyć autora oryginału
Ten utwór możesz za darmo:						

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska – Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych). Jest to najbardziej restrykcyjna z licencji. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

projekt: www.piotrekchuchla.com

Plakat dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa 3.0 Polska

Uznanie autorstwa - bez utworów zależnych (ND - ang. non derivatives). Ten warunek oznacza, że wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać utwór jedynie w jego oryginalnej postaci, w celach komercyjnych lub niekomercyjnych, a tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone.

Uznanie autorstwa - użycie niekomercyjne - bez utworów zależnych. Ten rodzaj licencji określa, że wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać utwór jedynie w jego oryginalnej postaci tylko do celów niekomercyjnych, a tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone.

Uznanie autorstwa - użycie niekomercyjne - na tych samych warunkach. Ten rodzaj licencji oznacza, że wolno kopiować, zmieniać, rozprowadzać, przedstawiać oraz wykonywać utwory zależne jedynie na licencji identycznej jak ta, na jakiej udostępniono utwór oryginalny, tylko w celach niekomercyjnych.

Znak domeny publicznej 1.0 jest oznaczeniem, informującym o braku ograniczeń prawa

autorskiego w stosunku do oznaczonego utworu. Za jego pomocą każdy może zidentyfikować dzieło należące do domeny publicznej, które nie podlega ochronie autorsko-prawnej. Nie jest to licencja.

Oznacza przekazanie utworu do domeny publicznej, zrzeczenie się wykonywania wszelkich praw do utworu wynikających z prawa autorskiego, włączając w to wszelkie prawa powiązane i prawa pokrewne, w zakresie dozwolonym przez prawo, na obszarze całego świata.

Jak działają i czym się różnią licencje Creative Commons Polska pokazuje plakat Piotra Chuchli opracowany dla CC Polska¹⁰. Są to warianty licencji CC oparte na polskim prawie autorskim.

¹⁰ Strona *Jak działają i czym się różnią licencje Creative Commons*, dostęp: <http://creativecommons.pl/materialy/>

REPOZYTORIUM UNIWERSYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

Małgorzata Kuncewicz
Biblioteka Uniwersytecka

Repozytoria to kolekcje cyfrowe gromadzące i przechowujące dorobek intelektualny społeczności naukowej jednej lub wielu uczelni. Prezentowany zasób jest określany przez instytucję macierzystą, a gromadzone w nim w sposób ciągły treści naukowe i dydaktyczne są dostępne w trybie Open Access (każdy użytkownik ma możliwość czytania, przeszukiwania pełnych tekstów, pobierania, kopiowania, drukowania bez finansowych, prawnych lub technicznych ograniczeń, z wyjątkiem uznania autorstwa, zachowania integralności pracy i właściwego użytkowania) dzięki uniwersalnemu wyszukiwaniu (są zgodne z Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting - OAI-PMH).

Jak podaje na swoich stronach The Directory of Open Access Repositories (serwis prezentujący systematycznie aktualizowaną listę repozytoriów w otwartym dostępie), w świecie obecnie zarejestrowanych jest ponad 3500 repozytoriów, z czego 95 znajduje się w Polsce (w tej liczbie uwzględniono także Zielonogórską Bibliotekę Cyfrową, gdyż częściowo do tej pory pełniła ona rolę repozytorium).

Prezentowane są w nich różne rodzaje dokumentów z wielu dziedzin nauki. Wykresy zamieszczone poniżej obrazują jakie typy dokumentów najczęściej publikowane są w repozytoriach (książki, rozdziały w książkach, artykuły z czasopism) i jakie dziedziny nauki prezentowane są najszerszej (geografia, historia, fizyka, astronomia).

W Polsce repozytoria powołują samodzielnie uczelnie wyższe - uniwersytety, politechniki, akademie (np. AMUR - repozytorium Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu, RUMAK - repozytorium Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu, RePolis - Politechniki Śląskiej) lub konsorcja uczelni, instytutów czy centrów naukowych (np. CEON - ogólnopolskie repozytorium naukowe ICM, RCIN - Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych PAN, Lectorium - dziedzinowe repozytorium dla historyków).

Budowa i rozwój repozytorium przynosi wiele korzyści zarówno samym uczelniom, jak i poszczególnym pracownikom naukowym.

Dla uczelni wiąże się ono z:

1. wzrostem prestiżu na skutek większej widoczności badań naukowych prowadzonych na wydziałach i w instytutach,
2. promocją i wzrostem potencjału kadry naukowej,
3. ułatwieniem dokumentowania procesów naukowo-badawczych,